

Działanie ekstraktów i zespołów roślinnych na grzyby chorobotwórcze w świetle badań własnych

¹Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich w Poznaniu

Dyrektor Instytutu: prof. dr hab. Grzegorz Szychalski

²Katedra i Zakład Farmakognozji, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

Kierownik Katedry i Zakładu: dr hab. n. farm. Grażyna Zgórk

³Katedra Warzywnictwa i Roślin Leczniczych, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

Kierownik Katedry: prof. dr hab. Jan Dyduch

THE ACTIVITY OF EXTRACTS AND PLANT COMPLEXES ON PATHOGENIC FUNGI ON THE BASE OF OWN STUDIES

SUMMARY

The aim of studies was the activity assessment of selected extracts and plant substances complexes on human pathogenic fungi as a potential medicines designed for use in dermatology. The studies shown that extracts and plant substance complexes have a significantly less potent against clinical yeasts as against dermatophytes. The conducted studies show the possibility of use of ethanol extract obtained from rhizome of *Asarum europaeum*, roots of *Glycyrrhiza glabra*, herbs of *Hedera helix*, roots of *Inula helenium* also leaves of *Rosmarinus officinalis*. From investigated plant substance complexes the strong activity ($\leq 1000 \mu\text{g/ml}$) against clinical yeasts and dermatophytes show the furanocoumarins obtained from fruits of *Heracleum sosnowskyi* and *Archangelica officinalis*, but their practical use is problematic because of allergenic reaction possibility.

KEY WORDS: ANTIFUNGAL ACTIVITY – PLANT EXTRACTS – PLANT SUBSTANCE COMPLEXES – CLINICAL YEASTS – DERMATOPHYTES

Częstość pojawiania się zakażeń dermatologicznych wywoływanych przez grzyby drożdżoidalne i dermatofity stale wzrasta. Jest to poważny problem terapeutyczny. Pomimo dużego postępu w leczeniu grzybic, jaki obserwuje się w ostatnich latach, liczba preparatów stosowanych w terapii tego rodzaju zakażeń jest dość ograniczona. Przyczyną takiego stanu jest wiele czynników, m.in. zróżnicowana budowa i inwazyjność grzybów patogennych dla człowieka oraz narastanie ich oporności na stosowane leki. Dlatego uzasadnione jest poszukiwanie nowych, skutecznych i dobrze tolerowanych preparatów zwalczających grzyby drożdżoidalne i dermatofity. Do takich środków leczniczych należą w większości preparaty pochodzenia roślinnego.

Cel pracy

Celem badań była ocena działania wybranych ekstraktów i zespołów substancji roślinnych na grzyby

chorobotwórcze dla człowieka, jako potencjalnych leków przeznaczonych do wykorzystania w praktyce dermatologicznej.

Materiały i metody

Surowce i ekstrakty roślinne

W badaniach prowadzonych na przestrzeni ostatnich 25 lat wykorzystano 68 surowców roślinnych, z których sporządzono 78 ekstraktów i 12 zespołów substancji roślinnych. Najczęściej do sporządzania ekstraktów stosowano etanol. Ponadto ekstrakcję prowadzono za pomocą metanolu, butanolu, acetonu, heksanu, octanu metylu, eteru etylowego, wody, oleju roślinnego i ciekłego CO₂ w stanie nadkrytycznym (tab. 1). Do otrzymania ekstraktów i zespołów substancji roślinnych stosowano opisaną wcześniej metodykę (1-4).

Drobnoustroje

W badaniach użyto 2 wzorcowe szczepy grzybów. Przedstawicielem grzybów drożdżoidalnych był szczep *Candida albicans* PCM 1409 PZH, pochodzący z kolekcji Polish Collection Microorganisms, a dermatofitów szczep *Microsporum gypseum* ATCC 24102 pochodzący z kolekcji American Test Culture Collection. Kliniczne szczepy grzybów drożdżoidalnych i dermatofitów pochodziły od chorych hospitalizowanych w Państwowym Szpitalu Klinicznym nr 5 w Poznaniu.

Przeprowadzenie badań

Ekstrakty i zespoły substancji roślinnych rozpuszczano w dimetylosulfotlenku (DMSO) w stężeniu 100 mg/ml i przygotowywano z nich rozcieńczenia w płynnym podłożu Sabouraud 2% dextrose broth firmy Merck w stężeniach od 10 do 1000 $\mu\text{g/ml}$. W razie potrzeby przygotowywano dodatkowo roztwory badanych ekstraktów i zespołów substancji roślinnych w DMSO w stężeniu 200 mg/ml, z których sporządzano roztwory w podłożu Sabourauda w granicach stężeń od 1000

Tabela 1. Działanie ekstraktów roślinnych na wzorcowe szczepy grzybów drożdżoidalnych i dermatofitów.

Rośliny użyte do sporządzania ekstraktów	Część rośliny	Rozpuszczalnik użyty do ekstrakcji	<i>C. albicans</i> PCM 1409 PZH (µg/ml)	<i>M. gypseum</i> ATCC 24102 (µg/ml)
<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	nasienie	E	750*	
<i>Allium cepa</i> L.	cebula	M	5000	
<i>Arctium lappa</i> L.	korzeń	E	12500	
<i>Arctostaphylos uva-ursi</i> (L.) Spreng	owoc	E	10000	
<i>Arctostaphylos uva-ursi</i> (L.) Spreng	owoc	W	5000	
<i>Arctostaphylos uva-ursi</i> (L.) Spreng	liść	M	1500	
<i>Arctostaphylos uva-ursi</i> (L.) Spreng	liść	W	1000	
<i>Asarum europaeum</i> L.	kłącze	E	250	50
<i>Bergenia crassifolia</i> (L.) Fritsch	liść	E	2500	
<i>Camelia sinensis</i> (L.) O. Kuntze	liść	W	10000	1000
<i>Camptotheca acuminata</i> L.	ziele	E	10000	1000
<i>Cetraria islandica</i> (L.) Ach.	plecha	E	750	
<i>Chelidonium majus</i> L.	korzeń	E	5000	5000
<i>Chrysanthemum parthenium</i> (L.) Bernh.	koszyczek	E	5000	100
<i>Cimicifuga europaea</i> Schiepe	ziele	E	500	
<i>Cladonia uncialis</i> (L.) F. H. Wigg	plecha	M	250	
<i>Cladonia gracilis</i> (L.) Willd.	plecha	M	750	
<i>Curcuma longa</i> L.	kłącze	E	15000	2500
<i>Diospyros kaki</i> L.	owoc	E	15000	
<i>Echinacea purpurea</i> (L.) Moench	korzeń	E	5000	
<i>Eryngium maritimum</i> L.	korzeń	E	15000	2500
<i>Galinsoga parviflora</i> Car.	ziele	E	5000	1000
<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	korzeń	E	750	25
<i>Harpagophytum procumbens</i> DC.	korzeń	E	2500	250
<i>Hedera helix</i> L.	ziele	E	250	50
<i>Helichrysum arenarium</i> L.	kwiat	E	5000	750
<i>Humulus lupulus</i> L.	szyszki	CC	10000	2,5
<i>Hypericum perforatum</i> L.	ziele	H	1000	100
<i>Hypogymnia physodes</i> (L.) Nyl.	plecha	A	750	
<i>Hypogymnia physodes</i> (L.) Nyl.	plecha	M	1000	
<i>Inula helenium</i> L.	korzeń	E	100	100
<i>Kalanchoe gastonis</i> Bonnierii	ziele	E	7500	750
<i>Kalanchoe longiflora</i> Schltr. Ex J.M. Wood	ziele	E	7500	250
<i>Lepidium sativum</i> L.	ziele	E	100	
<i>Lithospermum canescens</i> (Michx.) Lehm	korzeń	E	25	
<i>Mahonia aquifolium</i> Nutt.	ziele	E	500	
<i>Melissa officinalis</i> L.	liść	E	2500	25
<i>Melissa officinalis</i> L.	liść	W	10000	250
<i>Nigella sativa</i> L.	nasienie	M	750	250
<i>Nigella sativa</i> L.	nasienie	EE	2500	750
<i>Nigella sativa</i> L.	nasienie	O	5000	1000
<i>Panax quinquefolium</i> L.	liść	CC	15000	
<i>Panax quinquefolium</i> L.	korzeń	CC	5000	1000
<i>Panax vietnamensis</i> Ha et Grushr.	korzeń	M	7500	2500
<i>Parmelia sulcata</i> Taylor	plecha	EE	250	
<i>Pinus sylvestris</i> L.	iglowie	OM	1000	
<i>Pinus sylvestris</i> L.	iglowie	W	1000	
<i>Platismatia glauca</i> (L.) W.L. Culb.	plecha	EE	500	
<i>Polyscias fruticosa</i> (L.) Harms	owoc	E	25000	7500
<i>Prunus spinosa</i> L.	owoc	EE	10000	
<i>Prunus spinosa</i> L.	kwiat	OM	1000	
<i>Pyrus communis</i> L.	liść	E	5000	

Rośliny użyte do sporządzania ekstraktów	Część rośliny	Rozpuszczalnik użyty do ekstrakcji	<i>C. albicans</i> PCM 1409 PZH ($\mu\text{g/ml}$)	<i>M. gypseum</i> ATCC 24102 ($\mu\text{g/ml}$)
<i>Rheum palmatum</i> L.	korzeń	E	750	
<i>Rhodiola Kirilovii</i> (Regel) Maxim	korzeń	B	10000	2500
<i>Rhodiola Kirilovii</i> (Regel) Maxim	korzeń	W	7500	2500
<i>Rhodiola Kirilovii</i> (Regel) Maxim	korzeń	E	750	750
<i>Rhodiola quadrifida</i>	korzeń	E	2500	1000
<i>Rhodiola rosea</i> L.	korzeń	E	1000	750
<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	liść	E	25	25
<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	liść	H		250
<i>Rubia tinctorum</i> L.	korzeń	E	12500	
<i>Rubus chamaemorus</i> L.	pęd	M	2500	1000
<i>Salvia miltiorrhiza</i> Bunge	korzeń	E	10000	2500
<i>Salvia miltiorrhiza</i> Bunge	korzeń	A		25
<i>Salvia officinalis</i> L.	korzeń	E	250	
<i>Salvia officinalis</i> L.	liść	E	75	10
<i>Sambucus nigra</i> L.	owoc	W	15000	
<i>Sambucus nigra</i> L.	owoc	OM	1000	
<i>Schefflera octophylla</i> (Lour.) Harms	ziele	M	7500	5000
<i>Solanum dulcamara</i> L.	liść	E	500	
<i>Solidago graminifolia</i> L.	kwiat	M	2500	750
<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers.	korzeń	E	10000	1000
<i>Usnea barbata</i> (L.) Wiggers	plecha	E	10000	
<i>Vaccinium vitis-idaea</i> L.	owoc	E	12500	
<i>Xanthium strumarium</i> L.	ziele	CC	5000	1000
<i>Xanthium strumarium</i> L.	korzeń	CC	15000	1000
<i>Xanthium strumarium</i> L.	owoc	CC	15000	500
<i>Ziziphus jujuba</i> Mill	owoc	W	15000	
Amfoterycyna B – antybiotyk przeciwgrzybiczy			1000	10

*Najmniejsze stężenia ekstraktów roślinnych hamujące wzrost grzybów wzorcowych ($\mu\text{g/ml}$)

A – aceton, B – butanol, CC – ciekłe CO₂ w stanie nadkrytycznym, E – etanol, EE – eter etylowy, H – heksan, M – metanol, O – olej, OM – octan metylu, W – woda.

do 25 000 $\mu\text{g/ml}$. Podobnie w razie potrzeby przygotowywano roztwory badanych substancji w podłożu Sabourauda w granicach stężeń od 1 do 10 $\mu\text{g/ml}$. Do odpowiednich rozcieńczeń badanych substancji o objętości 1 ml dodawano po 0,1 ml rozcieńczonych hodowli szczepów, zawierających 10⁵-10⁶ komórek (grzyby drożdżoidalne) lub elementów morfotycznych grzybni (dermatofity) w 1 ml. Posiewy inkubowano przez okres 2 dni (grzyby drożdżoidalne) lub 5 dni (dermatofity) w temp. 37°C. Następnie określano najmniejsze stężenia hamujące (MIC – *Minimal Inhibitory Concentration*) badanych ekstraktów i zespołów substancji roślinnych. Jako substancji referencyjnej użyto antybiotyku przeciwgrzybiczego – amfoterycyny B.

Wyniki i ich omówienie

Wyniki badań dotyczące działania ekstraktów roślinnych na wzorcowe szczepy grzybów drożdżoidalnych i dermatofitów zebrano w tabeli 1. Badane ekstrakty działały na wzorcowy szczep grzyba drożdżoidalnego

Candida albicans PCM 1409 PZH w granicach stężeń 25-25 000 $\mu\text{g/ml}$, a na wzorcowy szczep dermatofita *Microsporum gypseum* ATCC 24102 w granicach stężeń 5-7500 $\mu\text{g/ml}$. Najsilniejsze działanie ($\leq 100 \mu\text{g/ml}$) na szczep wzorcowego grzyba drożdżoidalnego wykazywały ekstrakty etanolowe z korzenia *Inula helenium* L., ziela *Lepidium sativum* L., korzeni *Lithospermum canescens* (Michx.) Lehm, liści *Rosmarinus officinalis* L. i liści *Salvia officinalis* L. Natomiast najsilniejszym działaniem ($\leq 100 \mu\text{g/ml}$) na szczep wzorcowy dermatofita odznaczały się ekstrakty: etanolowe z kłączy *Asarum europeum* L., koszyczków *Chrysanthemum parthenium* (L.) Bernh., korzenia *Glycyrrhiza glabra* L. i ziela *Hedera helix* L., otrzymany za pomocą ciekłego CO₂ w stanie nadkrytycznym z szyszek *Humulus lupulus* L., etanolowe z liści *Mellisa officinalis* L., liści *Rosmarinus officinalis* L. i liści *Salvia officinalis* L. oraz acetonowy z korzeni *Salvia miltiorrhiza* Bunge.

W przypadku zespołów substancji roślinnych (tab. 2) na wzorcowy szczep grzyba drożdżoidalnego *Candida*

Tabela 2. Działanie zespołów substancji roślinnych na wzorcowe szczepy grzybów drożdżoidalnych i dermatofitów.

Rośliny użyte do sporządzania zespołów substancji	Część rośliny	Zespół substancji	<i>C. albicans</i> PCM 1409 PZH ($\mu\text{g/ml}$)	<i>M. gypseum</i> ATCC 24102 ($\mu\text{g/ml}$)
<i>Allium sativum</i> L.	cebula	związki siarkowe	100*	
<i>Archangelica officinalis</i> Hoffm.	owoc	furanokumaryny	250	50
<i>Berberis vulgaris</i> L.	owoc	glikoalkaloidy	1000	1000
<i>Betula verrucosa</i> Ehrh.	liść	flawonoidy	1000	
<i>Calendula officinalis</i> L.	kwiat	saponozydy	7500	
<i>Chelidonium majus</i> L.	ziele	alkaloidy	100	
<i>Echinacea purpurea</i> (L.) Moench	korzeń	flawonolignany	7500	5000
<i>Heracleum sosnowskyi</i> Manden	owoc	flawonokumaryny	500	50
<i>Parietaria officinalis</i> L.	ziele	fenolokwasy	2500	
<i>Pastinaca sativa</i> L.	korzeń	furanokumaryny		100
<i>Pinus sylvestris</i> L.	igłowie	kwasy diterpenowe	250	
<i>Rubia tinctorum</i> L.	korzeń	glikozydy	100	

*Najmniejsze stężenia zespołów substancji hamujące wzrost grzybów wzorcowych ($\mu\text{g/ml}$)

albicans PCM 1409 PZH działały one w granicach stężeń 100-7500 $\mu\text{g/ml}$, a na wzorcowy szczep dermatofita *Microsporium gypseum* ATCC 24102 w granicach stężeń 50-5000 $\mu\text{g/ml}$. Na wzorcowy szczep grzyba drożdżoidalnego najsilniejsze działanie ($\leq 100 \mu\text{g/ml}$) odnotowano odnośnie zespołu związków siarkowych wyizolowanych z cebul *Allium sativum* L., zespołu alkaloidów pochodzących z ziela *Chelidonium majus* L. oraz zespołu glikozydów wyodrębnionych z korzeni *Rubia tinctorum* L. Najsilniejsze działanie ($\leq 100 \mu\text{g/ml}$) na wzorcowy szczep dermatofita wykazywały natomiast zespoły: furanokumaryn otrzymanych z owoców *Archangelica officinalis* Hoffm., owoców *Heracleum sosnowskyi* Manden i korzeni *Pastinaca sativa* L.

Działanie wybranych ekstraktów roślinnych na szczepy kliniczne grzybów drożdżoidalnych i dermatofitów przedstawiono w tabeli 3. Silne działanie ($\leq 1000 \mu\text{g/ml}$) na grzyby drożdżoidalne wykazywał ekstrakt etanolowy otrzymany z kłączy *Asarum eu-*

ropaeum L. oraz ekstrakt metanolowy otrzymany z nasion *Nigella sativa* L. Z kolei bardzo silne działanie ($\leq 100 \mu\text{g/ml}$) na dermatofity obserwowano w przypadku ekstraktu etanolowego z kłączy *Asarum europaeum* L. i ekstraktu etanolowego z ziela *Hedera helix* L., natomiast silne działanie ($\leq 1000 \mu\text{g/ml}$) na dermatofity kliniczne odnotowano dla pozostałych badanych ekstraktów: etanolowego z koszyczków *Chrysanthemum parthenium* (L.) Bernh., etanolowego z korzeni *Salvia miltiorrhiza* Bunge i metanolowego z nasion *Nigella sativa* L.

W tabeli 4 zebrano natomiast wyniki działania wybranych zespołów substancji roślinnych na szczepy kliniczne grzybów drożdżoidalnych i dermatofitów. Badania wykazały, że bardzo silne działanie ($\leq 100 \mu\text{g/ml}$) na grzyby drożdżoidalne prezentował zespół związków siarkowych otrzymany z cebul *Allium sativum* L. oraz silne działanie ($\leq 1000 \mu\text{g/ml}$) na te grzyby prezentowały zespoły furanokumarynowe wyizolowane

Tabela 3. Działanie wybranych ekstraktów roślinnych na szczepy kliniczne grzybów drożdżoidalnych i dermatofitów.

Badane szczepy kliniczne	Ekstrakty roślinne				
	1	2	3	4	5
Grzyby drożdżoidalne					
<i>Candida albicans</i> S1	500*	2500	5000	750	
<i>Candida krusei</i> S20	250	2500	2500	750	
<i>Geotrichum candidum</i> S25	500	5000	5000	750	
Dermatofity					
<i>Trichophyton mentagrophytes</i> M3	50	250	500	500	100
<i>Trichophyton tonsurans</i> M5	100	250	500	250	100
<i>Microsporium gypseum</i> M12	100	100	250	250	50

1 – Ekstrakt etanolowy z kłączy *Asarum europaeum* L.
2 – Ekstrakt etanolowy z koszyczków *Chrysanthemum parthenium* (L.) Bernh.
3 – Ekstrakt etanolowy z korzeni *Salvia miltiorrhiza* Bunge
4 – Ekstrakt metanolowy z nasion *Nigella sativa* L.
5 – Ekstrakt etanolowy z ziela *Hedera helix* L.

*Najmniejsze stężenia ekstraktów hamujące wzrost grzybów klinicznych ($\mu\text{g/ml}$)

Tabela 4. Działanie wybranych zespołów substancji roślinnych na szczepy kliniczne grzybów drożdżoidalnych i dermatofitów.

Badane szczepy kliniczne	Zespoły substancji roślinnych			
	1	2	3	4
Grzyby drożdżoidalne				
<i>Candida albicans</i> S1	500*	500	100	
<i>Candida albicans</i> S3	750	750	100	
<i>Candida albicans</i> S5	750	750	150	
<i>Candida albicans</i> S17	750	750		
<i>Candida krusei</i> S20	500	500	150	
<i>Candida guilliermondii</i> S11	500	500	75	
<i>Candida parapsilosis</i> S44	750	750	250	
<i>Geotrichum candidum</i> S25	750	750		
Dermatofity				
<i>Trichophyton mentagrophytes</i> M3	125	100		50
<i>Trichophyton mentagrophytes</i> M4	125	100		100
<i>Trichophyton mentagrophytes</i> v. <i>granulosum</i> M17	100	100		75
<i>Trichophyton mentagrophytes</i> v. <i>interdigitalis</i> M15	100	75		250
<i>Trichophyton mentagrophytes</i> v. <i>asteroides</i> M9	125	100		250
<i>Trichophyton tonsurans</i> M5	100	75		75
<i>Microsporum gypseum</i> M10	125	75		100
<i>Microsporum gypseum</i> M20	100	50		250
*Najmniejsze stężenia zespołów substancji hamujące wzrost grzybów klinicznych ($\mu\text{g/ml}$)				
1 – Zespół furanokumaryny otrzymany z owoców <i>Heracleum sosnowskyi</i> Manden 2 – Zespół furanokumaryny otrzymany z owoców <i>Archangelica officinalis</i> Hoffm. 3 – Zespół związków siarkowych otrzymany z cebul <i>Allium sativum</i> L. 4 – Zespół furanokumaryny otrzymany z korzeni <i>Pastinaca sativa</i> L.				

z owoców *Heracleum sosnowskyi* Manden i *Archangelica officinalis* Hoffm. W przypadku dermatofitów obserwowano bardzo silne działanie ($\leq 100 \mu\text{g/ml}$) wszystkich trzech badanych zespołów, tj. zespołów furanokumaryny wyodrębnionych z owoców *Heracleum sosnowskyi* Manden i *Archangelica officinalis* Hoffm. oraz otrzymanych z korzeni *Pastinaca sativa* L.

Wnioski

Badania wykazały, że ekstrakty i zespoły substancji roślinnych działają w większości znacznie słabiej na grzyby drożdżoidalne niż na dermatofity.

Z roślin leczniczych otrzymano kilkanaście ekstraktów i zespołów substancji odznaczających się silnym działaniem ($\text{MIC} \leq 1000 \mu\text{g/ml}$) zarówno na grzyby drożdżoidalne, jak i na dermatofity.

Przeprowadzone badania wskazują, że do celów dermatologicznych mogą być wykorzystane ekstrakty etanolowe otrzymane z następujących surowców: kłączy *Asarum europaeum*, korzeni *Glycyrrhiza glabra*,

ziela *Hedera helix*, korzeni *Inula helenium* oraz liści *Rosmarinis officinalis*.

Z przebadanych zespołów substancji roślinnych silnym działaniem ($\leq 1000 \mu\text{g/ml}$) na grzyby drożdżoidalne i dermatofity kliniczne odznaczały się furanokumaryny otrzymane z owoców *Heracleum sosnowskyi* i *Archangelica officinalis*, jednak ich praktyczne wykorzystanie jest problematyczne ze względu na możliwość wywoływania przez nie reakcji alergicznych.

Piśmiennictwo

1. Kędzia B, Hołderna-Kędzia E, Grabowska H. Testowanie substancji roślinnych działających na drobnoustroje chorobotwórcze dla człowieka. Dokumentacja tematu nr 24/91/Y. Inst Rośl Przetw Ziel, Poznań 1993. 2. Kędzia B, Wolski T, Kawka S i wsp. Działanie na dermatofity zespołów i frakcji furanokumaryny otrzymanych z owoców *Archangelica officinalis* Hoffm i *Heracleum sosnowskyi* Manden. Herba Pol 1996; 42(1):47-54. 3. Wolski T, Ludwiczuk A, Kędzia B i wsp. Preparatywna ekstrakcja gazami w stanie nadkrytycznym (SFE) zespołów furanokumarynowych oraz ocena ich aktywności przeciugrzybiczej. Herba Pol 2000; 46(4):332-9. 4. Hołderna-Kędzia E, Kędzia B, Mścisz A. Poszukiwanie wyciągów roślinnych o wysokiej aktywności antybiotycznej. Post Fitoter 2009; (1):3-11.

otrzymano/received: 15.09.2014
zaakceptowano/accepted: 11.10.2014

Adres/address:
*prof. dr hab. Bogdan Kędzia
Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich
ul. Libelta 27, 61-707 Poznań
tel. +48 (61) 665-95-50, fax: (61) 665-95-51
e-mail: bogdan.kedzia@iwnirz.pl